

MUSTAFA KEMAL HAKKINDA
DÜŞÜRÜLEN *TARİH*'LER
ve
BUNLARIN EDEBÎ, TARİHÎ DEĞERİ

FEVZİYE TANSEL

Edebiyatımızda, Atatürk hakkında, sürekli araştırmalar sonucu elde edilebilen malzemeye dayanılarak hazırlanmış ilim eserleri şöyle dursun, esâslı çalışma verimi makâlelere bile pek az rastlanılmaktadır. Ona dâir yazılan makâlelerin çağı, kolaylıkla elde edilmiş, hattâ önceleri başkaları tarafından kullanılmış üç-beş mes'eleye âit malzemenin tekrârından ibâret sayılabilir. Bunlar gibi, Atatürk için yazılan şiirleri içine alan, birbirinden aktarılarak sayfa adetleri gittikçe artan, sayıları yüzü epeyi aşan antolojilerin hazırlanmasında da esâs kaynaklardan faydalanılmış değildir; şiirlerin çoğunu Arab harflerinin değiştirilmesinden, 1928'den sonra neşredilenler, bilhassa *ağıtlar* teşkil etmektedir.

Bilindiği üzere, Mustafa Kemal'i asıl ayakta tutan ve tutacak olan askerî, siyâsî dehâsıdır. O, 8/9 Ağustos, 1915'de Anafartalar Gurupu Kumandanlığı'na ta'yini ardından, 10 Ağustos'ta idâre ettiği taarruzla Anafartalar Cebhesi'nde düşmanı geri atmasıyla kazanılan zaferden başlayarak, 19 Mayıs, 1919'da Samsun'a çıkıncaya kadarki siyâsî faâliyetleriyle, İstiklâl Savaşı'mızın başlangıcı sayabileceğimiz bu tarihten sonraki çetin savaşların kazanılmasındaki vatanseverliği, yol göstericiliği ve kahramanlığıyla, kendisiyle aynı fikirdekileri çevresinde toplayabilme ve teşkilâtçılık kudretiyle, kanımız-canımız bahâsına düşman istilâsından kurtarılan vatan topraklarımız üzerinde sağlam temellere dayanan hür, mustakil Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasındaki öncülüğüyle ün kazanmıştır. Atatürk'ün, siyâsî ve askerî dehâsı dolayısıyla yalnız Türkiye Cumhuriyet'nin başta gelen bir devlet adamı değil, xx. yüzyılın devlet büyükleri arasında da ön safta yer aldığı kökleşmiş bir hüküm olarak sürüp gitmektedir. Böyle bir şahsiyete sâhip olması dolayısıyla, ilim ve fikir

adamlarının, şâirlerin dikkatini çekmiş ve incelemelere, san'at eserlerine konu teşkil etmiş olması pek tabii'dir.

Edebiyatımızda hâtıra, roman, hikâye, tiyatro, mektup, v.b. nevi'dekilerden daha çok şiirlerde yer-yer Atatürk'ten bahsedildiği gibi, bütünüyle ona ayrılmış eserler de az değildir. *Destanlar*'ı bir risâle, bir kitap teşkil eden, onun için yazdıkları şiirlerini bir kitap hâlinde toplayan şâirlerimiz de bulunmaktadır.

Ötedenberi elde ettiğimiz malzemeye dayanarak hazırladığımız *Atatürk hakkında Ozanlarımızın Söylediği Şiirler (1919-38)* başlıklı incelememizden, 27 Aralık, 1919'da arkadaşlarıyla birlikte Ankara'ya gelip yerleşmesinden sonra anonim *asker türküleri*'nde; Kâzım Kara-Bekir idâresindeki Onbeşinci Kolordu'nun Ermeni kuvvetlerini bozguna uğratarak Kars'ın 30 Ekim, 1920'de ikinci kurtuluşu üzerine söylenilen *destanlar*'da da yer-yer Mustafa Kemal'den bahsedilmiş olduğu, İstiklâl Savaşı'mızla ilgili şiirlerin çoğunda muhtelif vesilelerle anıldığı gibi, yalnız onun için söylenilmiş *destanlar*'ın bulunduğu da anlaşılmaktadır¹. *Atatürk hakkında Aydın Sınıf Şâirlerimizin Yazdığı Şiirler (1915-38)* başlıklı makâlemizde kaydettiğimiz üzere, Mustafa Kemal adı, bu sınıf şâirlerinin eserleri arasında önce, Mehmed Emin Yurdakul'un Çanakkal'a Savaşı dolayısıyla yazdığı, 28 Eylül, 1915'de tamamlanıp o sıralarda basılan *Ordu'nun Destanı*'nın bir dördlüğünde anılmıştır. Bundan sonra, tarih vak'ası, neşri bakımından en eskisi, *Bulunur Kurtaracak* başlıklı, beş kıt'ayı içine alan *tazmîn*'dir; Birinci İnönü Zaferi'nin kazanılması (4-6 Ocak, 1921) üzerine, büyük Millet Meclisi'nin 13 Ocak'taki toplantısında Mustafa Kemal'in konuşmasını dinleyen bir millet Vekili tarafından yazılmış, yanyana üç yıldız (***) imzâsıyla, 15 Ocak, 1921 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye*'de (Nu. 97) neşredilmiştir². Bu sınıf şâirlerimizin eserleri, ozanları-

¹ *Belleten*, c. XLII., Sayı-167, Temmuz, 1978, s.465-94.

² A. mec., c. XLV., Sayı-177, Ocak, 1981, s. 287-325. Adından anlaşıldığı üzere bu ve bir önceki araştırmamızda Halk ve Aydın sınıf şâirlerimizin eserleri birlikte değil, ayrı-ayrı ele alınmıştır. Türk Tarih Kurumu'nda 17 Nisan, 1981'de verdiğimiz *Atatürk hakkında Şiirler, Bunların Tarih ve Edebiyat Bakımından Değerlendirilmesi* adlı konferansımızda, her iki zümreye âit eserler ayırılmaksızın, söylenilip yazıldıkları zamâna göre berâberce sınıflandırılmıştır. Türk Tarih Kurumu'nun *Atatürk Konferansları* dizisinde basılacak olan bu konferansımız metnine, ilk iki araştırmamızdan sonra elde ettiğimiz ba'zı yeni bilgiler ilâve edilmiştir; onlardaki birkaç yanlışımız düzeltilmiş bulunmaktadır.

mızinkilere göre konu, işlenen fikirler bakımından daha değişik, daha zengin örnekleri içine almaktadır. Atatürk'ün ölümünden iki ay kadar önce duyduğu son millî sevinci, 2 Eylül, 1938'de Hatay Devleti'nin dostca tedbirler sonunda kuruluşu olmuştur. Her iki zümre şâirlerimizin onun hayâtta bulunduğu zamâna âit şiirlerinde işledikleri konu bakımından sonuncusu da, ömrü ile at başı olarak Hatay millî mes'elemiz, bu ilimizin istiklâline kavuşmasıdır.

İstiklâl Savaşı'nda kazanılan zaferler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Lozan Sulhu, yapılan yeniliklerden ba'zıları, v.b. tarih vak'aları üzerine düşürülmüş epeyi *tarihler* vardır. *Belleten*'in 177'nci sayısında neşrinden bahsettiğimiz araştırmamızda oniki *tarih* metninden birkaçının bütünü, ba'zılarının yalnız *tarih beyitleri*'ni vermiş, bir kısmından ise bahsetmekle yetinmiştik. Bu yazımızda bunlara, sonradan bulabildiğimiz yedisini de ekleyerek, düşürülen ondokuz *tarih*'in, hangi tarih vak'ası üzerine yazıldığını aydınlatmağa çalışarak metinlerinin bütünü veriyoruz.

1 — Mustafa Kemal'e 30 Nisan, 1919'da, merkezi Erzurum'da bulunan Dokuzuncu Ordu Müfettişliği vazifesi verilmiştir (Bu vazifenin adı, 15 Haziran, 1919'dan sonra, Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne çevrilmiştir). Mustafa Kemal bu vazifeye getirildiği günde ilgili makâmlarla temâsa geçip, vazifesinin mâhiyetini tesbite, sınırlarını çizmeğe, emrine girecek kuvvetleri ta'yin ve takviyeye başlamış bulunuyordu. Harbiye Nezâreti aracılığıyla Bahriye Nezâreti'nden Karadeniz kıyılarının emniyeti için iki vapur istemiş, Müfettişlik bölgesindeki "Sivas, Van, Tırabzon ve Erzurum vilâyetleri ile, Samsun-sancağı mülkiye âmirlerine kendisi tarafından verilecek emirlerin yerine getirilmesi hakkında tebliğât yapılması için Sadâret'e,, yazdırtmıştır. 6 Mayıs, 1919'da, vazifesine âit, müsveddesi kendisince tesbit ettirilen, Vükelâ Meclisi'nce de tasdikle tebliğ olunan yönetmenlikte vazifesinin yalnız askerî değil, mülkî de "olduğu tesbit edilmiş ve kendisine bölgesi içindeki askerî kıt'a ve illerden başka, komşu birlik ve illerin de kendisinden emir ve ta'limât almaları, dâhilî âsâyişin îade ve istikrârının te'mini, şurada-burada bulunan silâh ve cebhânelerin bir-ân evvel toplattırılarak münâsip depolarda muhâfaza altına alınması, muhtelif yerlerde Şûrâ adı altında faâliyyette bulunan ve gayr-i resmî sûrette, fakat ordunun himâyesi altında asker toplayan teşekküllerin kat'î olarak ortadan kaldırılması ve herhangi bir sûrette asker,, toplatılmasının önlenmesi yetkisi de verilmişti.

Mustafa Kemal, tasarladıklarını başarabilmek için işini kolaylaştıracak bu yetkileri te'min ettikten sonra karârgâhını teşkil etmeğe, faydalanabileceği arkadaşlarını seçmeğe başlamıştır. İstanbul'daki millî teşekküller ile görüşmüş, İ'tilâf Devletleri Fevka'l-âde Komiserleri'ni ziyâret etmiştir. Onun böyle bir vazifeyle Anadolu'ya gönderilmesi, birşeyler yapmağa kararlı olduğu hakkında şübheler yaratmış, Sadr-ı A'zam Ferid Paşa'nın verdiği akşam yemeğinden bir gün sonra, 15 Mayıs, 1919'da Bâb-i Âli'de Osmanlı Nâzırları'nı ziyâretinden sonra, 16 Mayıs, 1919'da, Vahîde'd-Dî'nin Cuma namazında bulunmuş, onunla da kısaca görüşüp vedâ etmiş ve o akşam *Bandırma* vapuruyla hareketle, 19 Mayıs, Pazarertesi sabâhı Samsun'a çıkmıştır³.

Yunanlılar'ın 15 Mayıs, 1919'da İzmir'de karaya çıkıp topraklarımızı ele geçirmeğe başlamasından dört gün sonra, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı 19 Mayıs, İstiklâl Savaşı'mızın artık fi'len de başladığı bir tarihtir. Onun adına düşürülen *tarih kut'aları*'nın, vak'anın geçtiği zamân bakımından ilki, Abdurrahîm Ulvî Bey'in, *Pek Güzel Bir Tesâdüf* başlıklı şiiridir:

Düşmanlar her tarafta vatana saldırmıştı,
Esîr olmuştu millet. . Ne ırz kalmıştı, ne mâl.
Büyük bir dâhi çıktı vatani kurtarmağa,
Bu çıkışın *tarih'i*: Gâzî Mustafa Kemal!

« بو چقيشك تاريخي غازى مصطفى كمال! »

H. 1337 (1919)

Şâirin işâret ettiği gibi, bu *ta'miyeli tarih*, Hicrî 1338'i gösteren *Gâzî Mustafa Kemal*'den 1 rakamı çıkarılınca H. 1337 (1919)'yi göstermektedir. Bu *tarih kut'ası*'nı şâirin ne zamân yazdığını bilmiyoruz; yayımlandığı tarih 1927'dir; Mustafa Kemal'e Büyük Millet Meclisi tarafından *Gâzî* unvânının verilmesi 19 Eylûl, 1921'de, Sakarya Zaferi'nden sonra olduğu gibi, hakkında *dâhi* sıfatının kullanılması bundan da sonraki zamânlardadır. Öte yandan, 19 Mayıs hâdisesinin, o tarihte, sonu neye varacağı henüz bilinemediğinden tarih düşürülmeğe elverişli bir vak'a olmadığını da söyleyebiliriz. Bu delillere dayanarak sözünü ettiğimiz kıt'anın sonraları, Mustafa Kemal'in sekiz yıldanberi ayrı düştüğü İstanbul'a gelmek üzere olduğu sırada,

³ Bu ve başka tarih vak'aları için faydalandığımız kaynaklar önceki iki araştırmamızda topluca kaydedilmiştir (Y. bk., not—1, 2; s. 468, 290, not—9).

1927'de, 19 Mayıs'ın sekizinci yıldönümü üzerine yazıldığını sanmaktayız⁴.

2 — İstiklâl Savaşı'mızda kazanılan zaferlerin ilki 6-10 Ocak ve 31 Mart – 1 Nisan, 1921'de sürüp-giden, Yunan kuvvetlerinin ağır bir yenilgiyle geriye püskürtülmesini sağlayan Birinci ve İkinci İnönü Zaferleri'mizdir. Bu zafer dolayısıyla sıcağı-sıcağına o sırada yazılıp .ن .ا (A.N.;E.N.?) remziyle 2 Nisan'da yayımlanan *tarîh*'de adı tevriyeli olarak kullanılan Mustafa Kemal'in başımızda bulunmasından duyulan minnet hisleri de ifâde edilmiştir:

Kemâl-i milleti bulduk bu gün yinê şanlı,
Göründü sahnede Osmanlı ordusu cânlı!
Emîn nefsine, âsüde, pâk vicdânlı,
Önünde kaldı cebîn-î 'adû irin-kanlı,
Kaçınca ma'rekeden inhizâmla Yünânlı,
Bilindi târih-i Milâd: Muzaffer Osmanlı!

« بیلندی تاریخ میلاد : مظفر عثمانی! »

1921

Şâirin işâret ettiği gibi *Muzaffer Osmanlı* terkininin Arab harfleriyle rakam karşılığı 1921 *tam tarîh*'ini gösterir⁵.

⁴ Abdurrahîm Ulvi Bey, bu *tarîh kıt'ası* dolayısıyla şu bilgiyi vermiştir: “Büyük Gâzi'nin vatani kurtarmak için Anadolu'ya gitmek üzere Samsun'a çıkışları bu günkü yümlü güne tesâdüf ediyor; fakat ne güzel, ne ma'nalı bir tesâdüf ki *Gâzi Mustafa Kemal*, bir *çıkıtı ta'miyesi*'yle bu tarihin müsâdif olduğu 1337 Hicri tarihini gösteriyor. Aynı zamânda, *Gâzi Mustafa Kemal*, Ankara'da ilk Büyük Millet Meclisi'nin küşâdına ve hâkimiyet-i milliyenin i'lânına *tam tarîh*'dir ki 1338 sene-i Hicriyyesi'ne tesâdüf eder,, (*Cumhuriyet gzt.*, nu. 1088, 19 Mayıs, 1927).

⁵ *İki Zafer Tarîhi* başlığıyla yayımlanmıştır (*Vakit gzt.*, nu. 1191,2 Nisan, 1337/1921). İkinci *tarîh kıt'ası* da İkinci İnönü Zaferi üzerine düşürülmüştür; son mısra'ı *ta'miyeli* olarak H. 1339'u gösterir:

Harbi kazandı yinê hizb-î necib,
Düştü 'adû sahnede garq-î lehîb.
Şarlatan âvâzeleri sustu hep,
Zâhir olup ni'met-î sabr ü şekîb:
Naşrun min'allâhi ve fethun qarîb!

« نصر من الله وفتح قريب! »

H. 1339 (1921)

Bu *tarîh* mısra'ı *Saf* (صف) *Sâresi*'nin 13'üncü *Âyet*'inden alınmıştır:

وَآخِرَىٰ تَحِيْبُونَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيْبٌ وَبَشِيْرٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ (ve

3 — Mustafa Kemal, 27 Aralık, 1919'da arkadaşları ile Ankara'ya gelip yerleşmiş bulunuyordu; İnönü Zaferleri'nin kazanılmasından sonra, 5 Ağustos, 1921'de Büyük Millet Meclisi'nce Başkumandanlık vazifesine getirilmiş, 12 Ağustos'ta Polatlı'daki Cebhe Karârgâhı'na giderek ordumuzun başına geçmiş, 23 Ağustos'ta başlayan Sakarya Savaşı 13 Eylül'de Yunanlılar'ı çok ağır yenilgiye uğratan zaferle sona ermiştir⁶; yukarıda kaydettiğimiz gibi, Mustafa Kemal'e Büyük Millet Meclisi tarafından Müşîrlük (Mareşallık) rütbesinin, Gâzî unvânının verilmesi yirmi gün ve gece süren bu çetin savaşın kazanılmasından sonra, 19 Eylül, 1921 tarihine rastlar. Bunu, 26 Ağustos,

uhrâ tuhibbunchâ naşrun mina'llâhi ve fethun qarîbun ve beşirri'l-mü'minîne): Bundan başka, sevdiğiniz birşey daha: Allâh katında bir yardım ve yakın bir zafer vardır. Ey Muhammed! İnananlara müjde ver!, (Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Me'âl), T. C. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 90, Ankara, 1973, Ajans-Türk Matbaacılık Sanâyii, s. 550-51).

⁶ Sakarya Zaferi'nden sonra düşürülmüş, Gâzî'den bahsedilmeyen, ordumuzun kahramanlığı üzerinde durulan iki tarih kıt'amız daha vardır. Safvet-i Üsküdarî imzâsıyla yayımlanmış olanı, H. 1340 tam tarih'ini göstermektedir (Tevhîd-i Efkâr gzt., 27 Eylül, 1337/1921):

KIT'A-I TARİHİYYE

*Kâ'inâtâ gösterip Türklük'teki ulviyyeti
Astı tāk-i âsmânâ seyfünî merdân-ı dîn.
Safvet'â şükrânınî yükselt Semâ-y-î İzzet'e:
Sevfilê Yünân'ı mahvettî Cuyûş-î Müslimîn!
« سيفله يونانی محو ایتدی جیوش مسلمین! »
H. 1340 (1921)*

Tarih kıt'alarından .ا. ن. (Elif. Nun: A. N.; E. N.?) remziyle basılanının son mısra'ında hem H. 1340, hem bunun Milâdî karşılığı 1921 tarihi ifade edilmiştir (Vakit gzt., 18 Teşrinisânî/Kasım, 1921):

ZAFER TARİHİ

*Buldu İslâm târihi bir tâze fer,
Kalmadı a'dâ-y-i dînê bir maşar.
Eyledî tahlîr-i mülkê bezl-i hûn;
Müftehîr tâ cân-evinden her nefer.
Öyle bir satvette vurduk düşmanı,
Görmemiş harb târihi böyle sefer.
Târih-î Hicrî ve Milâdî 'iyân:
"Kuvve-î millet,,le "hak buldı zafer!,,
« قوهٔ ملت له « حق بولدی ظفر! »
1921 = H. 1340 581*

1922'de Koca-tepe'den idâreye başladığı Büyük Taarruz, 30 Ağustos'ta Dumlupınar'da kazanılan Başkumandanlık Meydan Savaşı ta'kip etmiştir. 1 Eylül, 1922, onun, bu büyük zaferinin ardından, heyecan yaratan ve ordumuza kuvvet aşılayan, "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!...", emrini verdiği tarihtir. Elimizde, bu emrin tarihinden üç gün sonra, İhtiyar Asker mahlasıyla, 4 Eylül'de yayımlanan bir *tarih kut'ası* bulunuyor:

Zaferler(i) tebrik için⁷
 Arar iken târîh-i sâl,
 Savt-î hâtif dedî bana,
 Yaz: Gâzi Mustafâ Kemâl!
 « یاز : غازی مصطفی کمال ! »
 Mâli 1338 (1922)

Bu *tarih kut'ası*'nda zaferler, Mâli 1338 (1922)'in, Ebced harfleriyle rakam karşılığı olan *Gâzi Mustafa Kemal* unvân ve adıyla damgalanmıştır⁸.

4 — İzmir'e 9 Eylül, 1922'de Türk birliklerinin girmesi, dolayısıyla bu ilimizin de Yunan işgâlinde kurtarılması üzerine Üsküdarlı Tal'at Bey tarafından yazılan *tarih*'in de bütününi veriyoruz:

FETHÜ'L-MÜBİN

'Adl ve hakkâ muntazır oldukça subh ü şâm hep,
 Pür-tevekkül sabr kıldık biz nicē eyyâm hep.
 Çıktı yoktan şanlı bir ordü bu dâ bir mu'cize,
 Fevz-i Mevlâ eyledî noxsânîni itmâm hep.
 Mustafâ'nın nusretî ettî kemâliylē (Kemâl'iyelē) zühür,
 Oldu düşman ordusu baştan-başâ kem-nâm hep.
 Kıldılar İzmir'de gâziler Salât-î Cum'a'yı,
 Verdiler ez-nev esâs-î dîne istihkâm hep.
 Dilleri artık tutuldü sustular nâkûslar,
 Gürledî Hakk'ın sesiylē çarh-ı mînâ-fâm hep.
 Şânîni tevķir için ey Münci-î sâhib-kemâl,
 Fethinî tebrik için ey Gâzi-î mikrâm hep.
 Çıksa lâyıktır bu gün yerden gökē bang-î senâ,
 İnse şâyândır bu gün gökten yerē ecrâm hep.

⁷ Metin neşrinde, tertip yanlışı yüzünden bizim eklediklerimizi parantez işâretiyle *italik*, fazlalıkları aynı işâret içerisinde düz harflerle gösterdik.

⁸ *Babalık* gzt., nu. 982, 4 Eylül, 1338/1922.

Nüş-i sahbây-î şehâdet eyleyen ihvân-ı dîn,
 Bâde-î Kevser'le olsun mazhar-î ikrâm hep.
 Ben ölürsem milletin târîh-i tâb-efşânına,
 İsterim *Cevher*'le yazsınlar bunü, aqlâm hep.
 Bir kılıç attım 'adüyâ söyledim târîh'ini:
 Oldı manşür ü muzaffer leşker-i İslâm hep⁹
 «اولدی منصور ومظفر لشکر اسلام هب!»
 H. 1341 (1922)

Şâirimizin işâret ettiği gibi, *Mücevher* bir *tarih*'dir; *ta'miyeli*'dir, ı adedi atılacaktır. Son mısra'ının noktalı harflerinin rakam karşılığına hisapladığımızda, tutarının 1342 olduğunu anlarız; ı rakamını çıkarınca geriye kalan H. 1341 (1922) tarihini gösterir-

İçten gelerek yazıldığı besbelli olan bu *tarih*, İzmir'in üç yılı aşan işgâli sırasında duyulan üzüntüyü, sabırla nasıl dayanıldığını, vatan sevgisinin ve İslâmiyet'in kazandırdığı ma'nevî kuvvetle askerlerimizin bu mühim zaferi nasıl kazandıklarını, düşmanın uğradığı yenilgiyi, şehitlik mertebesinin kudsiliğini anlatan duygu ve fikirleri içine almaktadır; bu duygu ve fikirler, Kemal adının, *isterim Cevher'le yazsınlar, bir kılıç attım adüya* ifâdelerinin *tevriyeli* kullanılışıyla, başka san'atlardan da faydalanılarak anlatılıp canlandırılmıştır. En çok son beytiyle, fakat bütünü ile de bu nev'in en güzel örneklerinden biri sayılabilir.

5 — İzmir'in kurtarılışından beş gün sonra, Hakîm iğreti adıyla yayımlanan *tarih kut'ası*'nda¹⁰ Mustafa Kemal kendi adıyla değil, mecâz yoluyla Zaferler Mücidi olarak anılmaktadır:

TARİH-İ ZAFER

Pâydar ol, şanlı ordü çok yaşa,
 Çok yaşa, ol, şanlı ordü pâydâr.
 Bahtiyâr ol, ey Zaferler Mücidi,
 Ey Zaferler Mücidi, ol bahtiyâr.

⁹ Filorinalı Nâzım, *Ebediyyet Yolunda*, İst., 1927, Matbaa-i Bahriyye, s. 147. v.d. *Atatürk hakkında Aydın Sınıf Şâirlerimizin Yazdığı Şiirler (1915-38)* başlıklı incelemede, bu ve birkaç şiirin daha yazarı Üsküdarlı Ahmed Tal'at yerine, yanlış olarak Çankırılı Ahmed Tal'at kaydedilmiştir; Filorinalı Nâzım'ın eseri *Ebediyyet Yolunda* yerine, yine hatâlı olarak, *Hâtîrât-ı Meşâhir: Terennümler—Teellümler* adlı eseri gösterilmiştir (*Bellekten*, c. XLV., Sayı: 177, Ocak, 1981, s. 308, str., 7,26; not—66-70. Düzeltmiş bulunuyoruz.

¹⁰ *Babalık* gzt., nu. 991, 14 Eylül, 1338/1922.

Eyleyincē nazma hāmem ibtidār,
 Oldu tārīh-ī zafer *Cevher*-nisār.
 'Arş'a doğrū *çıktı bir bang-ī zafer*,
 Eyledī Yūnān'ı çarben tār u mār!
 « ایلدی یونانی ضربہ ک تار و مار! »
 H. 1341 (1922)

Şairimizin verdiği ip-ucuna göre bu, noktalı harflerinin hisaplanması gerekli *Mücevher*, fakat *tam* değil, 1 rakamının çıkarılması lâzım gelen *ta'miyeli tarih*'tir: Harflerin rakam karşılığını son mısra'ında hisaplayınca tutarının 1342 olduğunu, 1 adedini çıkarınca H. 1341'i gösterdiğini tesbit etmiş oluruz. *Takvîmü's-Sinîn*'e göre, 30 Muharrem, 1341 (Cum'a)'in Milâdî karşılığı 9 Eylül, 1922'dir.

6 — Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım'ın ölümü 14 Ocak, 1338/1923 (H. 26 Cumâdâ I.. 1341)'dedir; aşağıdaki *tarih* bu münâsebetle Üsküdarlı Ahmed Tal'at tarafından düşürülmüştür¹¹:

VÂLİDE-İ GÂZÎ'YE TARİH-İ İRTİHÂL

Başkumandân'ımızın vâlîde-î sâlihasın
 Mazhar-î mağfiret-ü rahmet-edē Subhân'ım!
 Bi'l-bedâhē dedi *Cevher gibi* Tal'at *tarih*:
 Dâhil-î Dâr-i Na'ım oldı Zübeydē Hânım!
 « داخل دار نعيم اولدی زبیده خاتم! »
 H. 1341 (1923)

Şairimizin verdiği ip-ucuna göre bu *tam* değil, *ta'miyeli*, noktalı harflerinin hisaplanması gerekli; tamâmiyle *Mücevher* değil, *Mücevher gibi bir tarih*'tir. Son mısra'ındaki noktalı harflerin rakam karşılığı 1339'dur; *gibi* kelimesindeki b (ب) harfinin rakam karşılığı 2'nin eklenmesiyle H. 1341'i gösteririr.

7 — Mîşâk-ı Millî (Millî Yemîn, Millî And) metninin müsveddeleri 22 Ocak, 1920'de Felâh-ı Vatan gurupunun gizli toplantısında okunmuş, Meb'uslar Meclisi'nin 28 Ocak'taki gizli toplantısında imzâlanmış, 7 Şubat, 1920'de programının bütün parlamentolara ve basına bildirilmesi kararı alınmış, B. M. Meclisi'nin 18 Temmuz, 1920'deki gizli toplantısında Millî Mîşâk'a sadâkat yemîni edilmiştir. Altı maddeyi içine alan Millî Mîşâk, memleketimiz düşman istilâsından kurtuluncaya, Lozan Andlaşması ile Türkiye hür ve mustakil bir siyâsî varlık hâlinde tanınmasına kadar, Millî Mücâde-

¹¹ Filorinalı Nâzım, *Ebediyet Yolunda*, İst., 1927, Matbaa-i Bahriyye, s. 149.

le'nin programı olarak elden düşürülmemiştir; 24 Temmuz, 1923'de İ'tilâf Devletleri temsilcileri tarafından da imzâlanan bu andlaşma ile, Türkiye'nin Hatay dışında o günki sınırları tesbit edilmiş bulunuyordu. Üsküdarlı Tal'at Bey tarafından bu münâsebetle düşürülen *tarih*'de, Millî Mîşâk programının uygulanıp istiklâlimizi kazandığımız, bunun Müttefiklar'ca da kabûl edildiği vak'ası ele alınmıştır:

MÎŞAK-I MİLLÎ'Yİ KABÛL ve TARİH

Aldı istiklâlini Mîşâk-ı Millî vech ile
 Ârzüsü milletin buldû Kemâl'iylê husûl.
 Bir Mücevherli kalem aldım, yazın *tarih*'ini:
 Müttefiklar eyledi Mîşâk-ı Millî'yi kabûl¹²!

« متغفلا ایلدی میثاق ملی بی قبول! »

H. 1341 (1923)

Son beytinden anlaşılacağı üzere bu *Mücevher*, *ta'miyeli* nevi'den bir *tarih*'dir; noktalı harflerinin rakam karşılığı tutarı 1342, 1 rakamı alınca H. 1341 (1923) tarihini ifâde eder.

8 — Mustafa Kemal'in Türkiye Cumhuriyeti'ne 29 Ekim, 1923'de seçilmesi dolayısıyla Üsküdarlı Tal'at Bey'in düşürdüğü *tarih*'in sonunda 30 Ekim, 1923 — Salı kaydının bulunması, o günlerde, sığağı-sığağına yazıldığını anlatır¹³:

¹² Filorinalı Nâzım, a. e., s. 148. Metnin sonunda tertip yanlış olduğu belli, yalnız 1431 tarihi vardır. Üsküdarlı Tal'at Bey'in, *Sulhumuzun Tarihi* başlıklı, Gâzi'den bahsedilmeyen, İsmet Paşa'nın bu andlaşmayı imzâlayıp dönüşü üzerine yazdığı bir *tarih küt'ası* daha vardır (A. e., s. 149). Aynı tarih vak'ası üzerine, Mustafa Kemal'den bahsedilmeyen epeyi *tarih* düşürülmüştür. Bunlara örnek olarak Muallim Cüdi Efendi'nin bir *tarih küt'ası* ile bir beytini (*Tevhid-i Efkâr* gzt., 19 Temmuz, 1339/1923), Fuad Hulûsi'nin *Tarih-i Sulh* başlıklı küt'asını (*Tanin* gzt., nu. 282, 25 Temmuz, 1339/1923/11 Zi'l-hicce, 1341), eski Ergani Mutasarrıfı Hüseyin Nazmî'nin *Sulh Tarihi* başlıklı iki adet beytini (*Tevhid-i Efkâr* gzt., 2 Ağustos, 1923), Muallim Cüdi'nin iki adet hem yeni sene, hem sulh *tarih*'lerini, Bir Kâri'nin imzâsıyla *Sâl-i zafer-me'âl* başlıklı beyt'i, Filorinalı Nâzım'ın *Sâl-i Cedîd'e tarih*'lerini (*Tevhid-i Efkâr*, 14 Ağustos, 1923), Tahsin'in *tarih beyti*'ni (A. gzt., 24 Ağustos, 1923) verebiliriz. Fuad Hulûsi'nin *Sulha Kavuşurken* başlıklı *tarih küt'ası*'ndan başka bir de beyti ile, M. Salâhaddin ve M. Rif'at'ın, Zileli Ömer Lutfî'nin *tarih* beyitleri de Lozan Andlaşması hakkındadır (*Vakit* gzt., 25.VII.1923/1339).

¹³ *Ikdâm* gzt., Yıl—31, nu. 9547,31 Ekim, 1339/1923/20 Rebî' I., 1342—Çarşamba); şiirin sonunda 30 Ekim 1336—Salı kaydındaki, Mâlî yılı gösteren tarih, tertip yanlış yüzünden 1336'dır, 1339 olması lâzım gelir.

TARİH

Zulmetle geçen günlerimiz dür oldu,
Baştan-başa kâinât pür-nür oldu;
Târîh'ini söyledim Mücevher, Tal'at,
Gâzî Paşâ Reîs-i Cumhür oldu!
« غازی پاشا رئیس جمهور اولدی! »
H. 1342 (1923)

Bu *Mücevher tam tarih*'de, son mısırâ'nın noktalı harflerinin tutarı H. 1342 (1923)'yi göstermektedir.

9 — Dîvân şâirlerinden Abdülkâdir Gulâmî'nin oğlu, muhtelif vilâyetlerde Türkçe ve Edebiyat hocalığında bulunan Fazlullâh Moral'in (Doğumu: 14 Mart, 1292/26. III. 1876) Cumhuriyet'in i'lânı, Cumhur Reisi seçilmesi dolayısıyla Gâzî'ye çektiği telgrafındaki *tarih kut'ası* da kayde değer¹⁴; bir önceki kıt'a gibi bu da *tam, Mücevher* nevi'den bir *tarih*'dir;

Hiç görmedî sa'âdet millet hükümetinden,
Cumhüriyyet güzeldir kuran olursa dustür.
Et Fazlî 'arz-i tebrik târîh-i Cevher ile:
Gâzî Kemâl Pâşâ oldî Resîs-i Cumhür!
« غازی کمال پاشا اولدی رئیس جمهور! »
H. 1342 (1923)

10 — Mustafa Kemal'in Cumhur Reisi seçilmesi üzerine Kilisli Avukat Kadri Timurtaş'ın, tebrik maksadıyla düşürülmüş *tarih kut'ası*'nın bütününi veriyoruz¹⁵:

¹⁴ Vehbî Cem Aşkun, *Sivas Folkloru*, Sivas, 1941, Kâmil Matbaası, s. 266-67. Gâzî'nin bu tebrike karşılık telgrafı da yayımlanmıştır: “Teşekkür eder, milleti-miz hakkında bâ'is-i saâdet olmasını Cenâb-ı Hak'tan dilerim,, (S. 268).

¹⁵ Fâruk Timurtaş, *Atatürk için Şiirler, Türk Kültürü* mec., nu. 38, Aralık, 1965, s. 23/151). *Atatürk hakkında Aydın Sınıf Şâirlerimizin Yazdığı Şiirler (1915-38)* başlıklı incelememizde, yanlış olarak düşürülen tarihin H. 1339 (1921)'u gösterdiği kaydedilmiştir (*Bellelen*, c. XLV., Sayı: 177, Ocak, 1981, s. 292, str. 6). Doğrusu: Mâlî 1339 (1923)'dur; düzeltiriz. Bu şiirin *Türk Kültürü*'ndeki neşrinin altında yer alan (13 Teşrinisânî, 1339/1923) tarihinin metnin aslında bulunup-bulunmadığı, yazılış veyâ basılış tarihini mi gösterdiği hakkında kesin bir bilgiye sâhip değildik. Değerli meslektaşım Prof. F. Kadri Timurtaş, babası rahmetli Kadri Beyefendi'nin el yazısıyla olan iki şiirinin fotokopisini isteğimiz üzerine, 1981 Kasım'ı başlarında lutfen göndermiş bulunuyor; teşekkür ediyoruz. Bunlardan biri, üzerinde durduğumuz *tarih kut'ası*'dır; sonunda 1339 tarihi, baş kısmında ise, *gazetede intişâr etmiştir* kaydı ve 15 *Teşrinisânî*, 1339 tarihi vardır. Gönderilen *Kilis'in Hediyesi* başlıklı, altı dörtlüğü içine alan öteki şiirin yukarısında, *Sakarya*

GÂZÎ PAŞA HAZRETLERİ'NİN
RİYÂSET-İ CUMHÛR'A İNTİHÂBLARI DOLAYISIYLA

Tebrik Tarihi

Kaplamıştır bütün_âfâkı yinē nūr-i ħubūr,
Çehrelerden akıyor neş'eli bir feyz-i ğurūr.
Hakkıdır milletin_artık bu mübeccel günde
Şevk-ı vicdânla koşup yapması bir millî sūr.
Devirip saltanatı kendine hâkim oldu;
Pîş-i iġbâline açtı yeni bir sāha-i nūr.
En nihâyet giyerek kisve-i cumhûriyyet.
Doĝdu târihe yenî şekl ile ciddî ve vaġūr.
Yeni devrin yeni şeh-râh-i kemâl'inde yarın
Gelecek halkımızâ neş'c, saâdet ve huzūr.
Geçerek en kara günlerde bu halkın başına,
Pîş-i azminde eden nūr-i celâdetle zuhūr.
İnkilâbât-ı muazzamla yenî bir târih
Yaratan Dâhi-i a'zam, o dirâyet-mevfūr
Geçti ser-kâra bu gün dē şeref ü hürmet_ile,
Olacaktır bu vatan şüphesiz_artık ma'mūr,
Serhadin baĝrı yanık, boynu bükük şehri Kilis,
'Arz ilē *Cevher-i târih*'ini kesb etti surūr:
Ne saâdet, ne şereftir bu büyük millete ki
Ola Gâzî Paşa'mız mülke Reîs-İ Cumhūr!
« اوله غازى پاشامز ملکه رئیس جمهور! »
Mâli 1339 (1923)

Cevher nev'inden olduĝu işâret edilen bu *tarih*, son mısra'mın noktalı harfleri hesaplanınca 1339 *tam tarih*'ini gösterir.

11 — Şapka giyilmesi hakkındaki kânûn, 25 Kasım, 1925'de yürür-
lüğe girmiş, fakat önceleri, daha çok Ağustos'ta fesin kaldırılacağı hak-
kindaki haberler gazete sütunlarında yaygınlaşmış, Mustafa Kemal 28
Ağustos'ta İnebolu'da, 30 Ağustos'ta Kastamonu'daki konuşmalarında
çkarılacak bu kânûn üzerinde durmuştur. Üsküdarlı Tal'at Bey'in
Serpûş-nâme adlı, uzunca ve sonunda 15 Ağustos, 1925 kaydı bulunan
tarih kasidesi fesin kaldırılması üzerine yazılmıştır. Bunun bütününü he-
nüz elde edebilmiş değiliz; yayımlanmış olan beyitlerini veriyoruz¹⁶:

*muzafferiyet-i 'azîmesi dolayısıyla ve Havâli Kumandanlığı vâsıtasıyla Büyük Kumandan
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne takdim edilmiştir* cümlesi, 13 *Teşrinievvel*, 1337 (1921)
tarihi bulunmaktadır.

¹⁶ Filorinalı Nâzım, a. e., s. 151; şiirin sonunda 15 Ağustos. 1925 tarihi var-
dır. *Bellelen*'de yayımlanan incelememizde (Y. b., not—2), günün tarihi yanlış
olarak 9'dur (S. 309, str. 32); düzeltiriz.

Nasıl olduysa şapkâ 'âkıbet sûret-numâ başda,
 Benim *Serpüş-nâme*'m dē taşınsın dâimâ başda.
 Doğuncâ Devr-i Cumhûriyyet'in hurşîd-i tâbânı,
 Tecellî eyledî feyyâz bir nûr ü ziyâ başda.
 Olundû milletî irşâda himmet, ibtidâ başda,
 Sufûf-î asfiyâ öndē, sunûf-î ezkiyâ başda.
 Bu gün elden-ayaktan düşmeğē mahkûm olan Türkler,
 O Server sâyesindē gezmedē ser-tâ-be-pâ başda
 Odur bir dürre-î beyzây-i kudret fark-ı millette,
 Odur bir nusha-î kübrây-i nusret-ihativâ başda.
 Bütün dillerde te'sîr-î kemâl'î yâd olunmaz mı,
 Taşınmaz mı bütün ta'zîmlerle Mustafâ başda.
 Bu bellî-başlı, şanlı inkılâbın bir de *târîh*'i
 Bulunsun istedim mânen-d-i *Cevher* Tal'al'â başda!
 Başımдан bir fesî attım, dedim Mîlâd'dan *târîh*
 Te'ammüm etdi hürmetlerle şapkâ ba'de-mâ başda!

« تعمم ایتدی حرمتلرله شابقا بعدما باشده! »

1925

Bu *Mücevher tarih*, *ta'miyeli*'dir; noktalı harflerinin tutarı 1924'ü, beytin ilk mısra'ında işâret edildiği üzere ı rakamının eklenmesiyle 1925'i gösterir. *Baş* kelimesinin redif olarak seçilmesi, *baş* ve aynı ma'nâdaki başka kelimelerin cinâslı, tevriyeli kullanılması üzerinde durulan fikri ifâdece kuvvetlendirmekte, şiiri edebî bakımdan değerlendirmektedir.

12 — Gâzî'nin, Heinrich Krippel tarafından yapılan heykelinin¹⁷ Konya'da açılış merâsimi 29 Ekim, 1926 tarihine rastlar. Muzaffer Hâmid'in *tarih kıt'ası*'nın bu törenden iki gün sonra yayımlandığını gözönüne alırsak o günlerde yazıldığını söyleyebiliriz¹⁸; son mısra'mı teşkil eden Arab harflerinin karşılığı 1926'yı gösteren *ta'miye'siz tarih*'dir:

'İd-i Cumhûr'u ve hem heykeli tevķir etti,
 İdüb-icrây-i surûr merkez-i irfân Konya;
 Dişci târihini dün şöylece tahrîr etti:
 Dikdi Gâzî'ye büyük heykel-i şükran Konya!

« دیکدی غازی یه بیوک هیکیل شکران قونیه! »

1926

¹⁷ Gültekin Elibal, *Atatürk ve Resim — Heykel*, İst., 1973, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 196.

¹⁸ *Babalık gzt.*, nu 2232, 31 Ekim, 1926.

13 — Gâzî, 16 Mayıs, 1919'da İstanbul'dan Samsun'a gitmek üzere ayrılmış, İstiklâl Savaşı mücâdelesi, ondan sonra da bitip-tükenmez işler, mes'eleler yüzünden sekiz yıl oraya gidebilme imkânı bulamamıştır. Ankara'dan, nihâyet, 30 Haziran, 1927'de saat ondokuzda hareketle, ertesi günü vapurla İzmir'den ayrılıp 1 Temmuz'da İstanbul'a kavuşmuştur. O gün, İstanbul halkına, misâfir edildiği Dolmabahçe Sarayı'ndaki hitâbesinde, "Hicrân ve tehassürle geçen dakikaların bile, ne kadar uzun geldiği düşünülürse, sekiz senelik hasretin, İstanbul'un muhterem ahâlisi için rûhumda ateşlediği iştiyâkın büyüklüğü kolaylıkla takdir olunur,,; "Sekiz sene evvel muztarib, ağlayan İstanbul'dan kalbim sızlayarak çıktım; teşyî edenim yoktu. Sekiz sene-sonra kalbim müsterih olarak, gülen ve daha güzelleşen İstanbul'a geldim,, diyordu¹⁹. Onun İstanbul'a bu ilk gelişi, birçok şâirlerimizin şiirleri için ilhâm kaynağı olmuş, hakkındaki şiirlerin çoğu o sıralarda yazılıp neşredilmiştir²⁰ ve bu arada düşürülen *tarih*'ler de sayıca küçümsenmeyecek kadar çoktur.

Gâzî'nin 1 Temmuz, 1927'de İstanbul'a gelişi üzerine düşürülen *tarih*'ler, oraya ayak bastığı günün sabahında yayımlanan gazetelerde neşredilmeğe başlanılmıştır. Bunlardan biri, Fâzıl Berki'nin, noktalı harflerinin rakam karşılığı 1927'yi gösteren *Mücevher, tam tarih*'idir²¹:

¹⁹ "Büyük Gâzî yarın ondokuzda Ankara'dan ve Cuma onda İzmir'den hareket edeceklerdir. Halk Büyük Halâskâr'ı karşılamak için vecd ve heyecân içinde emsâlsiz hâzırlıklar yapıyor. İstikbâl için tutulan vapurların adedi elliye geçmiştir,, (Cumhuriyet gzt., 29 Haziran, 1927). Gâzî'mizin İstanbul Mümessillerine Hitâbesi (A. gzt., 2 Temmuz, 1927). Bu Perşembe akşamı İstanbul'a hareket edeceği (*Hâkimiyet-i Millîyye*, nu. 2145, 30 Haziran, 1927); bu gazetenin 2 ve 3 Temmuz tarihli sayılarında İstanbul halkına nutkunun metni, yapılan gösterilere dâir etraflı bilgi de verilmiştir. Ayrıca bk., *Hayat* mec., c. II., nu. 32, 7 Temmuz, 1927, s. 109 v.d.

²⁰ *Belleten*'de yayımlanan, Atatürk hakkında Aydın Sınıf Şâirlerimizin Yazdığı Şiirler (1915-38) adlı araştırmamızda (Y. b., not—2) 1927'de İstanbul'a gelişi hakkında bilgi, bu tarih vak'ası dolayısıyla yazılan şiirlerden bahisle epeyi örnek de vermiştik. Bunun yayımlanmasından sonra da, bu konuda, başka tarih vak'aları ile de alâkalı epeyi malzeme elde etmiş bulunuyoruz. Bu yeni malzemeye dayanarak, Gâzî'nin ölümüne kadar, Halk ve Aydın sınıftan şâirlerimizin yazdıkları şiirlerle ilgili metin ve bilgileri içine alan, bu husûsta daha önceleri neşrettiklerimizi tamamlayıcı bir araştırmamızı, yakında *Belleten*'de neşredeceğimizi ummaktayız.

²¹ *İkdâm* gzt., nu. 1042, 1 Temmuz, 1927.

GÂZÎ'NİN TEŞRİFLERİNE TARİH

İstanbul'a bu tarih bir *Cevher* oldu Berki:
Gâzî Reis! Kudûmun verdi şeref, meserret!

«غازی رئیس! قدومك ویردی شرف، مسرت!»

1927

14 — Halil Nihad'ın şiiri, bu nevi'dekilerde görüldüğü üzere, *Beyit*, *Müfred* ve *Kit'a* değil, *Murabba'* şeklindedir. İstanbullular'ın yıllardanberi Gâzî'ye hasretleri, onu nasıl bekledikleri, gelişinden duyulan sevincin geniş ölçüde anlatıldığı bu onaltı dörtlükten meydana gelen şiirin de, edebî değeri dolayısıyla tam metnini veriyoruz²²:

GÂZÎ'YE KUDÛMİYYE

Şevk ve şadî harem-î câna şitâban geldi;
Müjde İstanbul'a Gâzî-i cihân-bân geldi;
Sanki gökten yere hurşîd-i dırahşân geldi;
Müjde İstanbul'a Gâzî-i cihân-bân geldi!
Memleket muntazır-î devlet-i dîdârı idi;
Cân-be-leb hâle gelen âşık-ı bîmârı idi;
Dem-be-dem dilde yanan hasretinin nârı idi;
Müjde İstanbul'a Gâzî-î cihân-bân geldi!
Bozulup leşker-i gam buldu diyâr-î 'ademi,
Erdi dâmânına bin şevk ile yüz-sürme demi,
Tütyâdır göze her zerre-i hâk-î kademi,
Müjde İstanbul'a Gâzî-i cihân-bân geldi!
Beldemiz nâz ederek 'âleme nahvet satsın,
Şu havâsındaki mahviyyeti silkip atсын,
Yine isterse felek yan bakarak kaş çatsın,
Müjde İstanbul'a Gâzî-i cihân-bân geldi!
Döğünüp mâtem ederken daha dün İstanbul,
Andırır Devr-i Çerâğân'ı bu gün İstanbul;
Gece-gündüz yaraşır etse düğün İstanbul,
Müjde İstanbul'a Gâzî-i cihân-bân geldi!
Senelerdenberi halk istedi görmek yüzünü,
Doğrudan-doğruya ağzından işitmek sözünü,
Onu beklerdi dikip yollara her ân gözünü;
Müjde İstanbul'a Gâzî-i cihân-bân geldi!
Bu gün İstanbul ahâlîsi için şân günüdür,
Neşve-mendâne mubâhâtını i'ân günüdür;
Bu günün vasfı Hudâ'nın bize ihsân günüdür,
Müjde İstanbul'a Gâzî-i cihân-bân geldi!

²² *Vakit* gzt., 1 Temmuz, 1927, s. 1. — *Güneş* mec., nu. 12, 30 Haziran, 1927, s. 3 (Bu basımında şiirin başlığı *Gâzî Hazretleri'ne Kudûmiyye*'dir).

Sâkı-î dehr sunarken bize hün-âb-ı hayât,
Hızr elinden bu gün_çemiş gibiyiz Âb-ı hayât;
Cism ve cân feyz-i nigâhından_alır tâb-ı hayât,
Müjde İstanbul'a Gâzî-i cihân-bân geldi !

Bu günün aşkına nüş eyleyelim mey bu gece,
Çekelim parlatalım câm-ı pey-â-pey bu gece,
Çıksın_eflâke kadar nağme-i hey-hey bu gece,
Müjde İstanbul'a Gâzî-i cihân-bân geldi !

Görerek şehrimizin hâlet-i mestânesini
Bâdenin durma hemân çek dolu peymânesini;
Gam-ı ferdânın_unutmak gerek_efsânesini,
Müjde İstanbul'a Gâzî-i cihân-bân geldi !

Yok_iken neş'eyi izhâra müsâid vâdi,
Satılır şimdi sokaklarda surûr ü şâdî,
Mağdem-î hurremidir zevkine halkın bâdî;
Müjde İstanbul'a Gâzî-i cihân-bân geldi !

Âhiret'ten dönerek gelse Nedîm-î dilşâd
Görür_İstanbul'u baştan-başta bir Sa'd-âbâd,
Lâle Devri'ndeki İstanbul'u kim eyler yâd,
Müjde İstanbul'a Gâzî-i cihân-bân geldi ²³ !

Andırır rûh-i revân hâlini Bosfor-suları,
Âh onun gâh yeşil, mâ'i, gehî mor suları,
Mâ'-i tesnîm'e döner Marmara'nın şor suları;
Müjde İstanbul'a Gâzî-i cihân-bân geldi !

Şevktan saf-saf_olup nükte-şinâsân-ı zamân,
Şimdi ebkâr-i ma'ânîyi ederler rakşân,
Gösterir kendini ön safta Nihâd-î *deverân* ²⁴,
Müjde İstanbul'a Gâzî-i cihân-bân geldi !

Çok zamân oldu ki susmuştu hünerver kalemim,
Cevr-i eyyâm ile olmuştu mükedder kalemim,
Şimdi bülbül gibi aşüftelik_cyler kalemim;
Çünkü İstanbul'a Gâzî-i cihân-bân geldi !

²³ Nedîm'in *Der-Sitâyîş-i Sadr-i Âli-kadr İbrâhim Pâşây-i Dâmâd* başlıklı,
Sadr-i evvâna ki ol Sadr-i cihân-bân geldi
Meclisin sînesinē sanki hemân cân geldi

beytiyle başlayan, onbir beyti içine alan küt'ası vardır (*Nedîm Dîvânı*, Câmi'i ve Musahhihi; Halil Nihad, İst., 1338-40, *Ikdâm* Matbaası s. 85 v.d.) Halil Nihad bu dörtlüğünde, şiirinin Nedîm'in küt'asıyla aynı kâfiyeli, dolayısıyla bir bakıma ona nazîre olduğunu da İmâ etmiş bulunuyor.

²⁴ Halil Nihad bu tamlamayı (terkibi), muhtelif ma'nâda, *tevriye*'li olarak kullanmıştır: Önceki iki mısra'a bağlı olarak ma'nâca yeni şiirlerinin ağızdan-ağıza devr ettiği, dolaştığı; şiirleri ağızdan-ağıza devr eden, dolaşan; *Âyine-i Deverân* (şiirlerini topluca içine alan, 1924'de yayımlanan) adlı eserin sâhibi Nihad..

Bir nigâh-î gazab-ü heybeti eyler tevbiḥ,
 Nâgehân cür'et-edip inse semâdan mırriḥ;
 Ben çıkıp bir güherin kilk ile yazdım târiḥ:
 Sanki gökten yere hurşid-i dirahşân geldi!
 « صانکه کوکدن یره خورشید درخشان کلدی! »
 1927

Güherin tarih nev'inden olan son mısra'daki noktalı harfler hisablanılınca, tutarı 1980 olduğu görülür; şâirin verdiği ip-ucuna göre, *ben* (بـ) kelimesindeki noktalı harflerin rakam karşılığı 52 ile, rakam olarak 1'in toplamı 53'dür: 1980'den çıkarılınca (1980 — 53 = 1927) geriye, Gâzi'nin İstanbul'a geldiği yılı gösteren 1927 tarihi kalır.

15 — Gâzi'nin 1927'de İstanbul'a gelişi üzerine Kemâleddin Hakkî tarafından düşürülen *tarih*, *tam* olarak H. 1346 (1927)'yi gösterir²⁵:

TARİH-İ TÂM

Kâm-yâb oldu bu yıl kalbimiz,
 Muhterem Münci safâ geldiniz!
 İnşirâh buldu bu yıl kalbimiz,
 Lâyemût tarîḥ bu nevsâl bize,
 Pek büyük Gâzî safâ geldiniz!
 « پک بو یوک غازی صفا کلدیگز! »
 H. 1346 (1927)

Eyleriz tizkâr bu *tarih*'i biz,
 Şânınız i'lâ buyursun aziz,
 Ey büyük Münci selâmlar size!

16 — Aynı vak'a üzerinde Yusuf Ziya Ortaç'ın yazdığı *tarih kıt'ası*, edebî değeri bakımından da kayde değer; hissî, tasvir yönünden canlı bu güzel kıt'anın son mısra'ındaki harflerin rakam karşılığı 1928'dir; bir önceki mısra'ında işâret edildiğine göre, 1 rakamını çıkarırsak 1927 yılını gösterir²⁶:

²⁵ *Ikdâm gzt.*, 2 Temmuz, 1927/2 Muharrem, 1346, Cumartesi.

²⁶ *Güneş* mec., nu. 12, 30 Haziran, 1927, s. 8. Hilmî Yücebaş'ın *Edebiyatımızda Atatürk* adlı eserinde, nereden alındığı kaydedilmeksizin neşredilmiştir (İst., 1960, Dizerkonca Matbaası, s. 56). Bu neşirde, düşürülen *tarih*'in 1928'i gösterdiği kaydedilmiştir. Bu yanlış, aynı metin, H. Yücebaş'ın adı geçen eserinden alınarak Aydın Oy tarafından neşri sırasında, "Hilmî Yücebaş, şâirin *bir çıkar* demesine dikkat etmediğinden olacak, dörtlüğe 1928 diye not düşürmüştür,, denilerek düzeltilmiştir (*Şiirimizde Atatürk'ün Yurt Gezileri, Hayat—Tarih Mecmuası*, nu. 4, Nisan, 1976, s. 13).

GAZİ'MİZE TARİH

Doğdu bir başka güneş Marmara'nın koynundan,
Ses verir şimdi ufuklar coşan alkış sesine;
Bir çıkar böyle meserretle gönülden târîh:
Aldı İstanbul'u Gâzî-i vatan sinesine!

«آلدى استانبولى غازى* وطن سينه سینه!»

1927

17-18 — Gâzî'nin 1927'deki İstanbul seyahati dolayısıyla Ercü-
mend Ekrem'in yazdığı iki *tarih kıt'ası*'nda ele aldığı vak'alar, buraya
kadar üzerinde durduğumuz *tarih kıt'aları*'ndakilerden bir bakıma
farklıdır: Bunların her ikisinde, Gâzî'nin 30 Haziran, 1927'de Ankara'-
dan ayrılıp İstanbul'a gidişi üzerine Ankaralıların duyduğu üzüntü
ve hasret ifade edilmiştir; günlük gazetelerden öğrendiğimize göre
Gâzî, 30 Eylül, 1927'de, Cuma günü İstanbul'dan ayrılıp, maiyetiyle
birlikte *İzmir* vapuruyla Mudanya'ya hareket etmiş²⁷, oradan Bursa'ya
geçmiş, Bursa'dan Kara-köy yoluyla²⁸, husûsî tirenle 10 Ekim Pazar-
ertesi günü Ankara'ya dönmüştür²⁹. Her iki *tarih kıt'ası*'nın ikinci
beyitlerinde üç ayı aşan bir zamân sonra bu dönüşün, ona kavuş-
manın yarattığı sevinç anlatılmıştır:

TARİH

Terk edip gitmişti bir müddet bizİ İstanbul'a,
Dilde nâr-İ hasretİ aylarca etti imtidâd;
Çıktı cânâ cân-katan müjdeyle târîh-İ güzîn:
Geldi Gâzî'miz kudümüylê gönüller oldu şâd
«کلدى غازيمز قدوميله کوکلر اولدى شاد!»

1927

İştîyâkînlâ gönüller hasta vü nâ-şâd idi,
Mağdemîn bir tâze cân verdİ vücûd-İ millete;
Uç ziyâdeyle dedim târîhinî ben Ercümend:
Geldi Gâzî-İ muazzez mehd-i Cumhûriyyet'e!
«کلدى غازى* معزز مهد جمهوريته!»

1927

²⁷ *Şehrimizden Ayrılan Büyük Gâzî'ye Dün Yapılan Teşyi' Merâsimi*, (İkdâm gzt., 1 Ekim, 1927 — Cumartesi).

²⁸ *Gâzî Hazretleri Ankara'ya Avdet Buyuruyorlar*, (A. gzt., 8 Ekim, 1927, Cumartesi).

²⁹ *Gâzî Hazretleri*, Ankara — 10 (A. A.): Bu gün saat onbirde husûsî tirenle Ankara'ya döndüğü (A. gzt., 11 Ekim, 1927 — Salı).

Kıt'alardan ilkinin *tarîh mısra'ı* 1986'yı göstermektedir. Beytin bir önceki mısra'ında çıkarılması gerekli bulunduğu işaret edilen *câna* (جانه) kelimesinin rakam karşılığı 59 çıkarılınca (1986 — 59 = 1927) geriye, bu seyahatin yılını gösteren 1927 kalır. Bunun gibi, ilkinin altında yer alan *tarîh kıt'ası* da *ta'miyeli'*dir. Son mısra'ındaki kelimeleri teşkil eden harflerin rakam karşılığı 1924'dür; beytin bir önceki mısra'ında işaret edildiği gibi üç rakamının eklenmesiyle 1927 tarihini ifâde eder. Bunlar, Gâzî'nin Ankara'ya ayak bastığı günün sabahında yayımlanan gazetede basılmıştır³⁰.

19 — Gâzî'nin İstanbul'a ikinci gelişi 1928'dedir: 4 Haziran'da, maiyetiyle birlikte, gece 23.30'da Gâzî-İstasyonu'ndan kalkan tirenle İstanbul'a hareket etmiş, 5 Haziran'da 17.30'da Haydarpaşa'ya gelmiştir³¹. Yusuf Ziyâ'nın, aşağıdaki *tarîh*'inin, Gâzî'nin Ankara'dan ayrılıp İstanbul'a gelmek üzere olduğu sıralarda yazıldığı anlaşılmaktadır; onun İstanbul'a geleceği günde yayımlanmıştır³². Şiirin son mısra'ı 1928'i gösteren *tam tarîh*'dir:

GÂZÎ'YE TARİH

Onu târihe sorun, yoktur emnim bir eşi.
O güneş yüzlü, güneş sözlü, güneşler güneşi!
Sözü halkın dilidir, gözleri hakkın ateşi,
O güneş yüzlü, güneş sözlü, güneşler güneşi!

³⁰ *Hâkimiyet-i Milliyye*, nu. 2248, 10 Ekim, 1927, s. 1. Bu Birinci sayfada, *Reis-i Cumhur Hazretleri Bu Gün Onbirde Avdet Buyuruyorlar* başlıklı yazıda, Ankara'ya döneceği hakkında epeyi bilgi de verilmiştir. Bu iki *tarîh kıt'ası*, bizden önce, Hilmî Yücebaş'ın eserinde kaynak gösterilmeksizin neşredilmiş (A. e., s. 56), bundan alınarak, Aydın Oy'un makâlesinde (Y. b., not — 26), H. Yücebaş'ın eserinde ikinci *tarîh kıt'ası*'nın 1926 yılını gösterdiğine dair kaydinin yanlışlığı, doğrusunun 1927 olduğu anlatılarak yayımlanmıştır. *Bellekten*'deki araştırmamızda, kıt'alardan ikincisinin son mısra'ındaki *muazzez* kelimesi, yanlış olarak *müebbed* şeklindedir; düzeltiriz.

³¹ *Reis-i Cumhur Hazretleri yaz mevsimini geçirmek üzere bu gece İstanbul'a hareket buyuruyorlar (Hâkimiyet-i Milliyye*, nu. 2478, 4 Haziran, 1928 — Pazartesi); *Reis-i Cumhur Hazretleri dün gece şehrimizden mufârekat buyurdular* (A. gzt., 5. vi. 1928); *Reis-i Cumhur Hazretleri, dün 15.30'da. tâ İzmir'den başlayan candan tezâhurlar arasında İstanbul'u teşrif buyurdular* (A. gzt., 6. vi. 1928). *Akşam* gazetesinde, Gâzî'nin gelişi hakkında verilen tarihin bu kayde uymadığı görülür: *İstanbul Sekiz Aydanberi Hasretini Çektiği Gâzî'sine Bu Gün Öğleden sonra Kavuşuyor* (6 Haziran, 1928). *Bellekten*'deki makâlemizde Gâzî'nin İstanbul'a gelişi, 14 Haziran, Efgan Kırâlı'nın kendisini Ankara'da ziyâret tarihi 20 Haziran, 1928 olarak basılmıştır (S. 317, str. 3, 19); ilkinin doğrusu 5 Haziran, ikincisinin 20 Mayıs'dır, düzeltiriz.

³² *Ikdâm*, nu. 11176, 5 Haziran, 1928 — Salı; *Mekteb Şiirleri*, Toplayan: Yusuf Ziyâ, İst., 1928, Ma'rifet Matbaası, s. 3 v.d.

Yurdu sarmıştı karanlık onu yırtıp atan, o!
 Soğuyan kanlara bir başka harâret katan, o!
 Kararan gözleri bir lahza da aydınlatan, o!
 O güneş yüzlü, güneş sözlü, güneşler güneşi!
 İnkılâb ordusu, nûr ordusunun rehberidir;
 Milletin şehperidir, memleketin şehperidir.
 Onu beklerdi vatan bunca zamândanberidir,
 O güneş yüzlü, güneş sözlü, güneşler güneşi!
 Ayrılıp Çankaya'dan Hazret-i Gâzî geliyor;
 Saçının huzmesi zulmetleri ok-ok deliyor;
 Şehre kalbimdeki *târîh*'i alıp yükseliyor:
 Bu güneş yüzlü, güneş sözlü, güneşler güneşi!
 « بو کونش یوزلی، کونش سوزلی، کونشلر کونشی! »

1928

Buraya kadar, Mustafa Kemal'den bahsedilen ve hangi vak'a üzerine düşürüldüğüne dâir bilgi, metinlerinin bütününü verdiğimiz ondokuz *Tarih*'den en eskisinin, Abdurrahîm Âdil'in 19 Mayıs, 1919'da onun Samsun'a çıkışı dolayısıyla yazdığı *tarih* olduğu anlaşılır; neşri ise, bu vak'anın sekizinci yıldönümünde, 1927'dedir. Mustafa Kemal hakkında *Gâzî*, *Dâhi* unvân ve sıfatının kullanılmış olması, o hâdise sırasında değil, sonraları yazıldığını gösterir; öte yandan, 19 Mayıs hâdisesinin o sıralarda sonu neye varacağı bilinemediğinden, *tarih* düşürülmeğe elverişli bir vak'a olmadığını da kaydetmiştik. Bu *tarih* vak'asından üç hafta kadar sonra Mustafa Kemal, 8 Temmuz, 1919'da Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden, askerlikten çekilmiş, 11 Mayıs, 1920'de İstanbul Hükûmeti'nce ölüm cezasına bile çarpıtılmıştır. Belki bu yüzden, İstiklâl Savaşı'nın fi'len başlangıcı sayabileceğimiz 19 Mayıs, 1919'dan 1921 Nisan'ına kadar, yaklaşık bu iki yılda geçen vak'alar dolayısıyla düşürülmüş *tarihler*'e henüz rastlamış değiliz.

Elde edebildiğimiz ondokuz *tarih*'den düşürüldüğü vak'a ve neşredildiği zamân bakımından en eskisi, 6-10 Ocak — 31 Mart — 1 Nisan, 1921'de sürüp giden Birinci ve İkinci İnönü Zaferi hakkındadır; 2 Nisan'da, .ن.ا (A. N.; E. N.?) remziyle, sütûnlarının ba'zı kısımları sansör tarafından çıkartılmış bulunan *Vakit* gazetesinde yayımlanmıştır; onun adı, *Kemâl-i milleti bulduk bu gün yinê şânlı mısra*'nda görüldüğü gibi, açıktan-açığa değil, *tevriye* ve *mecâz* san'atları yoluyla

anılmıştır. *Tarih*'lerden üçüncüsü, Mustafa Kemal'in idâre ettiği, 30 Ağustos, 1922'de kazanılan büyük zafer ve önceki zaferlerle de ilgilidir; onun 1 Eylül, 1922'de, "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!,, emrinden üç gün sonra, Konya'da basılan *Babalık* gazetesinde İhtiyar Asker mahlasıyla yayımlanmıştır. Bu *tebrik kütâsı*'nda zaferlerin tarihi, doğrudan-doğruya, Gâzî Mustafa Kemal unvânını, adını teşkil eden harflerin de *Ebced* hisâbıyla karşılığı olan Mâlî 1338 (1922) tarihiyle damgalanmıştır. Geri kalan onaltı *tarih*'in remz ile, mahlasla değil, şiirin son beytinde, ba'zan imzâ yerinde şâirinin adı kaydedilerek neşredildiği görülür. İzmir'in kurtarılması (9 Eylül, 1922) hakkında 2, Zübeyde Hanım'ın ölümü (14 Ocak 1923) ile, Mîşâk-ı Millî'nin kabûlü ve Lozan Sulhu (24 Temmuz, 1923) dolayısıyla 1, Cumhuriyet'in i'lânı (29 Ekim, 1923) üzerine 3, fesin kaldırılması (25 Kasım, 1925) için, fakat şapka giyilmesine dâir bu kânûn yürürlüğe girmeden önce (15 Ağustos, 1925) yazılmış olan 1, Konya'da heykelinin dikilmesiyle (29.x.1926) ilgili 1, İstanbul'a ilk seyahati (1 Temmuz, 1927) için 4, bu seyahatinden Ankara'ya dönmesi (10 Ekim, 1927) münâsebetiyle 2, İstanbul'a ikinci gelişiyle (5 Haziran, 1928) alâkalı 1 *tarih* düşürülmüş bulunuyor. *Tarih*'lerin çoğu, o vak'aların geçtiği zamânda, günü-gününe veyâ hemen o günlerde neşredilmiştir.

Tesbit edebildiğimiz 19 *Tarih*'den 3'ü . . . (A. N. ; E. N. ?) remziyle, İhtiyar Asker, Hakîm mahlaslarıyla yayımlanmıştır; Abdurrahîm Âdil, Fazlullâh Moral, Kadri Timurtaş, Muzaffer Hâmid, Fâzıl Berkî, Halil Nihad, Kemâleddin Hakkî'nin 1, Ercümen Ekrem ile Yusuf Ziyâ'nın 2, Üsküdarlı Tal'at'ın ise 5 *tarih*'i bulunmaktadır.

Mustafa Kemal, düşürülen *tarih*'lerde Başkumandan, Dâhi, Dâhi-i a'zam, Gâzî, Gâzî Kemal, Gâzî Reis, Gâzî-i cihân-bân, Münci, Münci-i sâhib-kemal olarak anılmaktadır. Gâzî Mustafa Kemal'in, onun bu unvân ve adını teşkil eden harflerin *Ebced* hisâbıyla H. 1338 (1919), Mâlî 1338 (1922)'i göstermesinden faydalanılarak tarih vak'alarından ba'zılarının yılı doğrudan-doğruya, ba'zan ta'miyeli kendi unvan ve adı olarak görülmektedir. *Mükemmellik*, *kemâle ermiş olmak*, *noksansızlık*, *tamlık* ma'nâlarına gelen *Kemal* adının, ba'zı *tarih* küt'alarında,

Bütün dillerde te'sîr-i kemâl'i yâd olunmaz mı

Ārzüzü milletin buldū kemâl'iyile husûl

Yeni devrin yeni şeh-râh-i kemâl'inde bu gün

mısralarında görüldüğü gibi tevriyeli kullanılmıştır.

Mustafa Kemal'in vatanseverliği, cesâreti, kahramanlığı, yol göstericiliği, siyâsî ve askerî dehâsından bahsedilen; kurtarıcılığı, kazanılan zaferler dolayısıyla minnet ve şükrân duygularının anlatıldığı bu şiirlerde,

Oldı mansûr ü muzaffer leşker-i İslâm hep

Mustafâ'nın nusreti etti kemâl'iyile zuhûr

mısrâlarından da anlaşılacağı üzere vatanseverlik ve milliyetle, İslâm-lık fikirleri, ordumuza kuvvet ve zaferler kazandıran bu iki ma'nevî kuvvet kaynaşmış hâlde ifâde edilmiştir.

Kayde değer bir vak'anın ifâdesini teşkil eden harflerin *Ebced* hisâbına göre rakam karşılığıyla cereyân ettiği tarihi tutturabilmek kolay değildir; böyle şiirleri başarılı kılan, değerlendiren ise hisâbı tutturabilmek için fikirce zorlamaların sezilmediği tabî'i, samîmî, o vak'anın san'at bakımından en güzel anlatıldığı bir ifâde yaratabilmektedir. Elde ettiğimiz şiirlerden çoğunun *tarîh* beyitleri bu husûsiyetleri içine almaktadır; beyitlerden ba'zılarının yalnız *tarîh* mısra'ları değil, *tarîh*'in *ta'miyeli* olduğuna dâir ip-uçlarının verildiği önceki mısra'ları da, işlenen vak'aya çoğu uygun inceden-inceye zekâ oyunlarını, nükteleri içine almaktadır:

Bir kılıç attım 'adüyâ söyledim *târîh*'ini

Başumdan bir fesl attım, dedim Mîlâd'dan *târîh*

Bir çıkar böyle meserretle gönülden *târîh*

Çıktı *cânâ* can katan müjdeyle *târîh*-i güzîn

Ben çıkıp bir güherîn kîlk ile yazdım *târîh*

mısra'larında ifâde o kadar tabî'îdir ki, bunlarda şiirin ta'miyeli olduğu anlatılmak istenildiğini, ancak son mısra'daki *tarîh*'i hisablayıp bunun eksik, veyâ fazlalığını görünce kavrayabiliyoruz.

Edebiyatımızda, Atatürk'le ilgili birçok mes'eleler gibi, onun için düşürülen *tarîh*'ler hakkında da, hiçbir araştırma neşredilmiş

değildir. Bu incelememizde dayandığımız malzeme, yıllar boyunca taradığımız gazete ve dergilerden, başka kaynaklardan da faydalanılarak elde edilmiştir. Ankara ve İstanbul kütüphanelerinde, o kanlı-ateşli savaş yıllarında neşredilen gazetelerin tam koleksiyonlarını bulmak mümkün olamadı; Anadolu'nun muhtelif vilâyetlerinde basılan süreli yayınlardan ise ancak birkaçının yine eksik koleksiyonlarını görüp tarayabildik. Yazımıza son verirken, başladığımız bu yoldaki çalışmalar sürdürüldüğü takdirde, Atatürk'ün hayatını ve ma'nevi varlığını birçok yönleriyle yaşatan böyle şiirlerin, tesbit edebildiğimiz sayıca ondokuz *tarîh*'den çok daha fazlasının bulunabileceğini umduğumuzu da genç meslekdaşlarımıza hatırlatmağı faydalı görüyoruz.

Ankara — 10 Ekim, 1981

